

Universiteit
Leiden

The Netherlands

“Ik bezing de helden die uit Aesopus zijn geboren”: Dierfabel en eposparodie bij La Fontaine

Smith, P.J.; Faessen, L.; Goch, W. van; Plomp, B.; Ris, M.; Vlugt, L. van der; Waszink, J.

Citation

Smith, P. J. (2023). “Ik bezing de helden die uit Aesopus zijn geboren”: Dierfabel en eposparodie bij La Fontaine. In L. Faessen, W. van Goch, B. Plomp, M. Ris, L. van der Vlugt, & J. Waszink (Eds.), *Niets dierlijks is ons vreemd* (pp. 143-161). Leiden: Collegium Classicum c.n. M.F. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3665583>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3665583>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

“Ik bezing de helden die uit Aesopus zijn geboren”

Dierfabel en eposparodie bij La Fontaine¹

PAUL J. SMITH

“Je chante les héros dont Ésope est le père” (“Ik bezing de helden die uit Aesopus zijn geboren”).² Met deze woorden begint Jean de La Fontaine (1621-1695) zijn opdracht aan de kroonprins, ‘Monsieur le Dauphin’,³ waarmee hij zijn eerste fabelbundel (*Fables choisies*, Parijs, 1668) opent. Voor de meeste lezers, maar waarschijnlijk niet de nog zeer jeugdige kroonprins, zal de parodistische verwijzing naar het openingsvers van Vergilius’ *Aeneis* duidelijk zijn geweest. Met deze verwijzing blaast La Fontaine het genre van de Franse dierfabel nieuw leven in. Dat was wel nodig, want het genre was, sinds de *Fables* van Marie de France (12de eeuw), de fabelbundel van Julien Macho (vele drukken vanaf 1480) en de emblemfabels van Gilles Corrozet (drukken vanaf 1542), steeds didactischer, en daarmee stoffig geworden en kende geen aansprekende hoogtepunten. La Fontaines vernieuwing heeft een paradoxale kant, want de dichter grijpt terug op een stokoud procedé, namelijk dat van de *Kikvorsen-muizenstrijd*, het anonieme spot-epos dat de *Ilias* op de hak neemt, en dat in de 17de eeuw nog wel toegeschreven werd aan Homerus zelf. Volgens dit

- 1 Dit artikel is een Nederlandse bewerking van een Frans artikel: SMITH (2021).
- 2 Ik citeer de fabels naar LA FONTAINE, *Œuvres complètes* (ed. COLLINET 1991). In de verwijzingen naar La Fontaine geef ik eerst, in de Romeinse cijfers I tot XII, het boek aan, daarna, in Arabische cijfers, de fabel. Tenzij anders aangegeven zijn de vertalingen van mijn hand. Langere passages uit La Fontaine worden geciteerd naar LA FONTAINE, *De fabulen* (vert. TEN KATE 1868).
- 3 Kroonprins Louis (1661-1712), zoon van Zonnekoning Lodewijk XIV (1638-1715).

‘heroï-komische’ procédé⁴ worden dieren als epische helden gepresenteerd en hun handelen en onderlinge conflicten verhaald in termen van oorlog en heldenstrijd in een quasi-verheven, parodiërende stijl. La Fontaine heeft de *Kikvorsenmuizenstrijd* gelezen in een Latijnse of Franse vertaling, getuige enkele precieze ontleningen in zijn fabels, zoals we straks nog zullen zien.

In dit artikel zal ik ingaan op de bijzondere manier waarop La Fontaine spot-epische elementen verwerkt in zijn fabels. Ik zal hierbij globaal de chronologie van de fabels volgen, zoals die voorkomt in zijn drie fabelbundels, ‘Recueils’ genoemd, die tijdens zijn leven verschenen zijn: Premier Recueil (1668: boeken I-VI), Second Recueil (1678: boeken VII-XI), en Dernier Recueil (1694: boek XII). Boek XII, en met name fabel 8 hieruit, zal bijzondere aandacht krijgen, omdat in deze fabel La Fontaine lijkt te reflecteren op zijn fabelproductie tot dan toe.

Spot-epiek in de eerste boeken

Als we nu naar de fabels van boek I kijken blijkt vreemd genoeg van La Fontaines spot-epische intenties weinig terug te vinden. Natuurlijk zijn de dierlijke hoofdpersonen vermenschlijkt volgens de fabeltraditie (zij kunnen spreken en hebben menselijke fouten en gebreken), maar als La Fontaine het traditionele antropomorfisme overstijgt, gebeurt dat in eerste instantie niet middels spot-epische procédés, maar op andere wijze. Zo spreken in La Fontaines openingsfabel *La Cigale et la Fourmi* (I, 1) de beide hoofdpersonen, de krekel en de mier, met menselijke kennis van financiële zaken: “Je vous paierai [...] avant l’août, foi d’animal, intérêt et capital” (“Ik zal u vóór augustus, op mijn woord van dier, de hoofdsom met rente terugbetalen”). En in de tweede fabel *Le Corbeau et le Renard* (I, 2) spreekt de pluimstrijkende vos de raaf aan alsof hij een edelman voor zich heeft, “Monsieur du Corbeau”, met het voorzetsel ‘du’ dat duidt op adellijke afkomst. De eerste fabel met spot-epische elementen is pas *L’Hirondelle et les petits Oiseaux* (I, 8). Hierin wordt verhaald hoe de wijze zwaluw, als een tweede Cassandra, haar medevogeltjes waarschuwt voor de ‘oorlog’ die de mensen tegen hen gaan voeren. Maar de andere vogeltjes luisteren niet naar haar, zoals ook de Trojanen aan de woorden van Cassandra

4 In plaats van deze Franse, wat ongelukkig klinkende samenstelling zal ik de termen ‘spot-epiek’ en ‘spot-episch’ gebruiken.

geen aandacht schonken, met even slechte afloop. En hier is het spot-epische element niet afkomstig van La Fontaine zelf, maar is hem gesuggereerd door een eerder verschenen fabelbundel van Jean Baudoin (*Fables d'Ésope*, Parijs, 1632, vele herdrukken) die Cassandra kort noemt in zijn commentaar op dezelfde fabel.

Dat La Fontaine deze relatieve afwezigheid van epiek en spot-epiek als problematisch ervaart, mag opgemaakt worden uit de openingsfabel van boek II, *Contre ceux qui ont le goût difficile* (II, 1). In deze fabel, die eigenlijk geen fabel is, omdat er niet echt een verhaal in verteld wordt, gaat La Fontaine nader in op zijn schrijven, door zich af te zetten tegen critici ‘met een moeilijke smaak’ (zoals de titel aangeeft). Hierin vertelt La Fontaine hoe hij van Calliope (de muze van het heldendicht) de gave van de dichtkunst heeft ontvangen, en deze gebruikt heeft om zijn dierpersonages te laten spreken. De door La Fontaine opgevoerde criticasters antwoorden smalend dat hij zijn talenten verkwanseld heeft aan het schrijven van een paar kinderverhaaltjes. De dichter reageert: ‘Goed, dan zal ik gaan dichten in de hoge stijl.’ Hij voegt de daad bij het woord door in een lange, syntactisch complexe volzin van maar liefst 15 versregels een samenvatting te geven van de Trojaanse oorlog tot aan de episode van het Trojaanse paard. Hier onderbreken de critici hem: ‘Uw volzin is te lang, neem een adempauze.’ Vervolgens probeert de dichter het in een lagere stijl, die van het herdersdicht. Maar ook hiermee zijn de critici niet tevreden. Geërgerd reageert de dichter in de moraal van de fabel: niets kan slechte critici tevredenstellen – met als logische implicatie: hij gaat gewoon door met schrijven zoals hij al deed.

Ook elders komt hij terug op zijn critici, en wel in de moraal van een bekende Aesopische fabel: *La Montagne qui accouche* (v, 10), “De Berg die een muis baart”. Ik citeer hier de vertaling van Ten Kate:

De een of andere rijmelaar
Zal der reuzen krijg bezingen
Met de Opperdonderaar!
Maar dat veelbelovend lied
Geeft u – wind en anders niet!⁵

Deze regels lijken een precisering te willen geven van La Fontaines openingsvers, “Je chante les héros...”: La Fontaine is geen “rijmelaar”, hij doet wat hij beloofd heeft, en produceert geen wind, want hij heeft zijn lezers nooit hoogstaande epische poëzie in het vooruitzicht gesteld.

Vanaf boek II worden de spot-epische elementen talrijker, het meest nog in de fabels *Le Lion et le Moucheron* (II, 9) en *Le Combat des Rats et des Belettes* (IV, 6). De eerstgenoemde fabel bevat spot-epische elementen die in de oorspronkelijke, Aesopische versies van deze fabel rudimentair aanwezig zijn, maar die door La Fontaine uitgewerkt worden. De fabel vertelt het volgende verhaaltje (ik heb de spot-epische elementen gecursiveerd): een mug, beledigd door een leeuw, *verklaart de oorlog* (‘déclarer la guerre’) aan de koning der dieren; het insect *blaast tot de aanval* (‘sonner la charge’),⁶ en is zowel *trompetter* (‘trompette’) als *held* (‘héros’). Zijn aanval is strategisch doordacht: eerst *terreinwinst boeken* (‘se mettre au large’), dan het *juiste moment kiezen* (‘prendre son temps’) en vervolgens *bestormen* (‘fondre sur’). Het gevolg is *paniek alom* (‘alarme universelle’). De mug *behaalt de overwinning* (‘triompher’) en komt *glorieus* (‘avec gloire’) uit de strijd. Zoals hij *tot de aanval blies*, zo *blaast hij de overwinning* (“Comme il sonna la charge, il sonne la victoire”). Maar zoals zo vaak loopt het slecht af met de overwinnaar: deze valt in een *hinderlaag* (‘embuscade’) ten prooi aan een spin.

De fabel *Le Combat des Rats et des Belettes* komt van alle fabels van La Fontaine het dichtst bij het oermodel van de *Kikvorsenmuizenstrijd*. Ook hier zijn in de oorspronkelijke tekst spot-epische elementen aanwezig. Ik citeer de versie van Aesopus:

De ratten moesten in de strijd tegen de wezels steeds het onderspit delven en daarom hielden ze kriegsberaad. Gebrek aan gezag was volgens hen het grootste euvel en om die reden kozen ze bij pootopsteken een paar generaals. Deze wilden opvallen en ze bevestigden horens aan hun hoofd. Toen de slag eenmaal werd geleverd, werden de ratten verpletterend ver-

6 De versie van Aesopus luidt: “Daarop stak de mug de trompet.” En verderop: “De mug blies triomfantelijk op de trompet” (Aesopus, *Fabels* 84 (vert. VAN DOLEN 2009)).

slagen. De anderen konden allemaal vlug in hun veilige hol duiken, behalve de veldheren. Zij bleven met hun horens steken zodat ze werden gegrepen en opgevreten.⁷

La Fontaine werkt de spot-epische elementen van deze versie uit: de wezels *ontvouwen hun vaandel*, de ratten hebben niet alleen *generaals* maar ook *soldaten* en *kapiteins*. François Chauveau, de illustrator van La Fontaine, die nauw met de dichter samenwerkte, laat zien dat de ratten zich niet alleen met horens tooiden, maar met hele hertengeweien, die natuurlijk extra hinderlijk zijn als je je wilt verstoppen (Figuur 1). Het belangrijkste spot-epische element zit in de naamgeving van de ratten: zij heten Artarpax, Psicarpax, Méridarpax, namen die aan de *Kikvorsenmuizenstrijd* ontleend zijn. In zijn vertaling van de *Kikvorsenmuizenstrijd* vertaalt Jaap Hemelrijk ‘Psicarpax’ met “Kruimjat” en ‘Meridarpax’ met “Schilvertjesrover”. De naam ‘Artarpax’ (“Broodrover”) is van La Fontaine zelf, en komt als zodanig niet voor in de *Kikvorsenmuizenstrijd*, maar de samenstelling daarvan is wel door dit werk geïnspireerd.

Het is opmerkelijk dat La Fontaine in zijn fabel *La Grenouille et le Rat* (IV, 11), die vol zit met komisch antropomorfisme, geen enkele verwijzing naar de *Kikvorsenmuizenstrijd* opneemt. Dit is des te opvallender omdat de fabeldichters die La Fontaine gelezen heeft (zoals de bovengenoemde Jean Baudoin, maar ook de Engelse fabeldichter John Ogilby (*The Fables of Aesop, paraphras’d in verse* [...], Londen 1651) en de Duitse fabelschrijver Arnold Freitag (*Mythologia ethica* [...], Antwerpen 1579)) juist wél uitgebreid verwijzen naar de *Kikvorsenmuizenstrijd*.⁸ Ik citeer als voorbeeld de Latijnse prozaversie van Freitag:

Qualis inter ranas muresque belli (quod pervetusto Homericō carmine nobilitatum est) tempore quondam fuit contentio, non dissimilis rebus inter ipsos compositis (discordia etiam inter amicos gliscente) ranae murique aemulatio fuit.⁹

7 Aesopus, *Fabels* 94 (vert. VAN DOLEN 2009).

8 Zie SMITH (2021, 266-267).

9 FREITAG (1579, 74). Zie SMITH (2003, 194).

Figuur 1. François Chauveau, illustratie bij *Le Combat des Rats et des Belettes*, in: LA FONTAINE, *Fables choisies*, Parijs 1668 (IV, 6). Publiek domein via Wikimedia Commons.

Net zoals er ooit een oorlogsconflict was tussen de kikkers en de ratten (beroemd geworden door het oude gedicht van Homerus, was er ook onenigheid tussen een kikker en een rat over bepaalde vergelijkbare dingen, die tussen hen waren overeengekomen (want onenigheid kan overal ontstaan, zelfs tussen vrienden).

Al met al blijkt La Fontaine in de fabels die hij verzameld heeft in de twaalf boeken van zijn drie bundels geregeld gebruik te maken van het genre van de spot-epiek.¹⁰ Dat geldt ook voor de enkele fabels die hij los publiceerde als politieke pamfletten gericht tegen de Nederlandse Republiek: *Le Soleil et les Grenouilles*, waarin de Zon staat voor de Zonnekoning en de kikkers voor de Nederlanders,¹¹ en *La Ligue des Rats*,¹² waarin de ratten (de Nederlanders) het onderspit delven tegen de kat (de Franse koning). We kunnen hier ook denken aan *Le Coq*, een anonieme Franse vertaling van *Gallus*, een fabelpamflet van de Jezuïet Jean Commire, gepubliceerd in 1673.¹³ In deze allegorische fabel verslaat de Franse haan (*gallus* betekent tegelijkertijd ‘haan’ en ‘Galliër’ of ‘Fransman’) de anti-Franse liga van vogels en andere dieren (de Nederlanders worden hier als ganzen geportretteerd). Elders heb ik deze vertaling toegeschreven aan La Fontaine, hoewel de hypothese van een handige pasticheur van de stijl van La Fontaine niet kan worden uitgesloten.¹⁴ In tegenstelling tot het Latijnse origineel van Commire, en de Franse vertaling daarvan door Fontenelle, bevat onze versie een aantal militaire uitdrukkingen die op komische wijze geremotiveerd worden door ze te transponeren van het gebied van menselijke activiteiten naar dat van vogels.¹⁵

10 Voor een recente analyse van deze thematiek, zie LECLERC (2016).

11 Hierin: “troupe importune” (v. 13), “Il fallait promptement s’armer, / Et lever des troupes puissantes”, “Ambassades [...] / Allaient dans tous les États” (v. 23-24).

12 Hierin: “Sus, sus, courons aux armes” (v. 29), “la troupe ennemie” (v. 42), “Une retraite fortunée” (v. 46).

13 COMMIRE (1673), met een Franse vertaling van de bekende schrijver Fontenelle.

14 Zie SMITH (1996).

15 Zo vinden we, in de volgorde van de tekst: “les postes” (v. 40), “Pour le combat s’armerent” (v. 60), “Faisant un Camp-volant” (v. 64; dit betekent figuurlijk “vliegend legerkamp”, maar kan hier letterlijk toegepast worden op de vliegende vogels), “leur marche” (v. 66), “ce grand armement” (v. 68), “se retirent” (v. 70), “abandonne la place” (v. 88), “le charge en queue” (v. 89 tegelijkertijd “achterhoe-

La Fontaines *Querelle*...

Tegen het einde van zijn leven, in boek XII, publiceert La Fontaine een aantal fabels die beschouwd kunnen worden als een natuurlijk eindpunt van een lange ontwikkeling. Zijn fabels zijn in de loop der jaren steeds minder geïnspireerd op Aesopus of Phaedrus, ze worden langer, en hebben vaak een meer persoonlijke en meer filosofische inslag. Dit geldt ook voor de fabel met de langste titel van alle fabels van La Fontaine: *La Querelle des Chiens et des Chats et celle des Chats et des Souris* (XII, 8; voor het gemak kort ik de titel af met *Querelle*...). In deze fabel zou men, afgaande op de titel, veel spot-epische elementen verwachten, maar dat is niet het geval. De moralist Nicolas Chamfort, een groot bewonderaar van La Fontaine, vond deze fabel en de andere fabels van boek XII maar niets. Hij weet de in zijn ogen slechte kwaliteit van het laatste fabelboek aan de hoge leeftijd van de fabeldichter. Over de *Querelle*... schrijft hij:

C'est ici que cette vieillesse se montre encore davantage. Quel sens peut-on tirer de cette fable? quelle était l'idée de La Fontaine? On est fâché de dire que c'est une espèce de radotage. Quel rapport y a-t-il entre une querelle de chiens et de chats, et les combats des éléments [...]?¹⁶

Hier wordt die ouderdom nog duidelijker. Welke betekenis kunnen we uit deze fabel halen? Wat was La Fontaines idee? Het is jammer om te zeggen dat het een soort gewauwel is. Welk verband is er tussen een ruzie tussen katten en honden en de strijd tussen de elementen [...]?

Querelle...: de bronnen

Laten we deze fabel eens nader bekijken (zie de tekst en vertaling aan het eind van dit artikel). Hiertoe moeten we eerst de bronnen van deze fabel identificeren. De bronnen blijken schaars te zijn: de moderne edities vermelden er slechts één: de fabel *De la guerre des Chiens, des Chats et des Souris* uit

de" en "staart"), "en vint aux mains" (v. 92; vogels hebben geen handen maar vleugels en poten), "Délogea sans trompette" (v. 96; deze bijzondere uitdrukking komt twee keer elders voor bij La Fontaine).

16 CHAMFORT, deel 1, 185.

17 HAUDENT (1547), boek II, fabel 61.

Guillaume Haudents fabelbundel *Trois cent soixante et six apologues d'Ésope* (1547).¹⁷ Hier volgt in vertaling de samenvatting van Haudents fabel, zoals gegeven door Paola Cifarelli in haar catalogus van Franstalige fabels:

De honden vertrouwen een document toe aan de katten, maar de ratten [of muizen] knagen eraan. Dus voeren de honden oorlog tegen de katten, omdat ze hen verantwoordelijk achten. Op hun beurt verklaren de katten de oorlog aan de ratten.¹⁸

In tegenstelling tot wat de titel van zijn fabelbundel suggereert (“apologues d'Ésope”), ligt Haudents bron voor deze fabel niet in het Aesopische corpus. Hoewel Cifarelli geen bronvermelding geeft, verwijst ze de lezer terecht naar de fabelcatalogus van Gerd Dicke en Klaus Grubmüller,¹⁹ die vooral bedoeld is voor germanisten en latinisten. Deze catalogus noemt verschillende Duitse versies van deze fabel, die voorkomen in zogeheten *facetiae*-bundels (‘grol-lenboeken’), zoals de *Schwankbücher* van Martin Montanus en Hans Sachs. Aangezien deze versies iets later gedateerd zijn dan die van Haudent – Montanus’ fabel stamt uit 1557 en Hans Sachs’ fabel *Warumb die hund des katzen und die katzen den meusen so feindt sindt* (“Waarom honden zulke vijanden van katten en katten van muizen zijn”) is van 1558 – kunnen ze niet de bronnen van Haudent zijn. Omgekeerd verschillen deze Duitse versies zozeer van Haudents fabel dat Haudent niet als bron van Montanus en Sachs gediend kan hebben. We mogen daarom aannemen dat deze fabel niet schriftelijk werd verspreid, maar via mondelinge overdracht.

Er bestaat zelfs een lied van Peter Probst, overgeleverd in een manuscript, gedateerd 1544, met de titel *Von der hunt und katze, auch meus und raczen*²⁰ *feintschafft*²¹ (“Over de vijandschap tussen honden, katten en ook muizen en ratten”). Dit verhaal is geïndexeerd in Stith Thompsons *Motif-Index of Folk Literature*,²² en een korte zoektocht op internet maakt duidelijk dat het thema veelvoorkomend is in de Europese folklore: ik heb Roemeense, Oekraïense

18 CIFARELLI (1993, 121).

19 DICKE & GRUBMÜLLER (1978, no. 317).

20 16de-eeuws Duits voor ‘ratten’.

21 Voor de tekst, zie GRÖNLUND (1945, 166-169).

22 THOMPSON A2281.1: “Cat loses dog’s certificate: enmity between cats and dogs”.

en Schotse versies gevonden, waarvan sommige het verhaal combineren met een andere versie die ook voorkomt in Montanus' boek: *Warumb die hund einander für den hindern schmecken* ("Waarom honden aan elkaars achterwerk snuffelen").²³

De titels van de Duitse versies, die beginnen met "warumb", geven aan dat deze grappen behoren tot de zogeheten 'etiologische fabel', dat wil zeggen een fabel die de verklaring geeft van de aard van een bepaald dier. In mindere mate is dit etiologische aspect ook aanwezig in de fabel van Haudent, in combinatie met het spot-epische thema dat zichtbaar is in de zinnen "guerre mortelle [...] mouver" en "meurent guerre":

Incontinent que les chiens entendraient
Iceulx propos deslors guerre mortelle
Contre les chatz mouver ilz pretendraient
Mesme les chatz, pour cause et raison telle
Contre souris meurent guerre, laquelle
On voit encor iusqu'à ce jour durer.

Zodra de honden deze woorden hoorden, besloten ze oorlog tegen de katten te voeren, en om dezelfde reden gingen ook de katten oorlog voeren tegen de muizen, hetgeen voortduurt tot de dag van vandaag.

Als we nu terugkeren naar La Fontaines *Querelle...* zien we dat deze fabel op twee belangrijke punten verschilt van de voorgaande versies. Ten eerste is het etiologische element afwezig: La Fontaines fabel presenteert zelfs een tegenovergestelde logica: het zijn hier niet zozeer de verhaalde gebeurtenissen die de oorzaak zijn van de aard van de honden, katten en muizen, maar omgekeerd is de aard van deze dieren de logische oorzaak van de vertelde gebeurtenissen. Ten tweede is het spot-epische element vervangen door juridische parodie, die in deze fabel meer uitgesproken is dan in eerdere versies. Zo zijn er juridische termen in overvloed: "Cent arrêts rendus en forme solennelle" (v.

23 THOMPSON A2275.5.5: "Dog loses his patent right; seeks it: why dogs look at one another under the tail".

11), “Aux passe-droits” (v. 23), “on fit un règlement” (v. 27), “Leur avocat” (v. 29), “arrêts” (v. 30), “Agents” (v. 33), “Autre procès nouveau” (v. 33). En er zijn nog maar een paar spot-epische elementen: “fait main basse” is een militaire uitdrukking, en de term “chroniqueurs” in het meervoud suggereert spottend dat de *Querelle*... ons vertelt over een belangrijke historische gebeurtenis die vaak, maar verschillend, wordt geïnterpreteerd.

Natuurfilosofie en syncretisme

Behalve spot-epische en spot-juridische elementen bevat de fabel ook nog andere, meer serieuze aspecten. Een daarvan is de antieke en renaissancistische leer van de strijd tussen de vier elementen, die aan de basis staat van de ‘antipathie’ die bestaat tussen alle levende wezens.²⁴ Het is vooral in zijn laatste fabelboeken dat La Fontaine (natuur)filosofische thema’s in zijn fabels opneemt. Zo brengt hij in enkele fabels het thema van de metempsychose ter sprake, en verwerpt hij het cartesische idee van het dier als machine. Met dat laatste plaatst hij zich in een lange traditie die bij Plutarchus begint, en door Montaigne wordt voortgezet, volgens wie het dier gelijkwaardig gezien wordt aan de mens, en zelfs superieur.

Een ander opvallend aspect van La Fontaines *Querelle*... is het religieuze syncretisme. De heidense godin Eris, in gezelschap van de vier elementen, wordt zonder enig probleem, zo lijkt het, in dezelfde context geplaatst als de christelijke God, die aan het eind van de fabel wordt genoemd: “Dieu fit bien ce qu’il fit”. Hiermee doet La Fontaine wat hij in veel andere fabels heeft gedaan: hij plaatst de heidense goden, en Jupiter (“Jupin”) in het bijzonder, naast de christelijke God.²⁵ Dit syncretisme is spectaculair aanwezig in de beginregels van de fabel *Le Songe d’un habitant du Mogol* (XI, 4), waarin in een paar versregels een mogol (hindoe of moslim), een vizier (moslim), de Elysische Velden (‘heidens’ Grieks) en een kluizenaar (christelijk) samen geplaatst worden.

Querelle...: retrospectieve metadiscursiviteit

Hoe is dit eclecticisme te duiden, dat door Chamfort als “gewauwel” wordt be-

24 Dit is mooi beschreven in het klassiek geworden tweede hoofdstuk van FOUCAULT (1966): “La prose du monde”.

25 SLATER (1996, 29-37).

oordeeld? Ik denk dat de *Querelle*... de bedoeling heeft om de vernieuwingen van de fabels van La Fontaine in het algemeen en van boek XII in het bijzonder samen te vatten, en daar de aandacht op te vestigen. Deze vernieuwingen zijn onder meer terug te vinden in de keuze van het fabelonderwerp, dat niet noodzakelijk meer van Aesopische oorsprong is, het spot-epische register, de actuele wetenschappelijke en filosofische debatten, het religieuze syncretisme... En hieraan kunnen andere karakteristieke kenmerken van La Fontaines schrijven worden toegevoegd, die de lezer beslist zal herkennen, zoals bijvoorbeeld de ‘studied negligence’²⁶ van de verteller:

J’ai vu des chroniqueurs attribuer les cas
Aux passe-droits qu’avait une Chienne en gésine.
Quoi qu’il en soit [...]

Een oud geschiedboek meent, de Tweedracht was gerezen
Ter zake van een brok, aan Fylax toegewezen,
Die voor het eerst in ’t kraambed lag.
Genoeg! [...]

Deze grappige mengeling van zogenaamde historiografische nauwkeurigheid en nonchalance zal de La Fontaine-lezer bekend voorkomen.²⁷ Dat geldt ook voor een aantal thematische overeenkomsten met andere fabels. Zo kan de fabel gelezen worden als een logisch vervolg op de fabel *La Discorde* (VI, 20):

La déesse Discorde ayant brouillé les Dieux,
Et fait un grand procès là-haut pour une pomme,
On la fit déloger des Cieux.
Chez l’Animal qu’on appelle Homme
On la reçut à bras ouverts

26 De term is van BIARD (1966, 83): “[...] remarks of affected indifference to factual precision of sources of information, conceal in fact a desire for authenticity; the references even if omitted are hinted at”.

27 Voor enkele voorbeelden, zie BIARD (1966, 83), maar er zijn er veel meer dan Biard noemt.

De onsterflijke Godin der Tweedracht had de Goden
 Ellendig *gebrouilleerd*, en dat, o zielsverdriet!
 Om éénen appel, anders niet.
 Dies werd de toegang tot den Hemel haar verboden.
 De Mensch, toen hij haar kunst ervoer,
 Zei: “Welkom, Godentelg! Treed, bid ik u, treed nader!”²⁸

Zo is ook het thema van het sluiten van een verdrag terug te vinden in *La Génisse, la Chèvre et la Brebis, en société avec le Lion* (I, 6), *Le Lion et l'Âne chassant* (II, 19), *Les Loups et les Brebis* (III, 13), *L'Aigle et le Hibou* (V, 18), *Les Poissons et le Cormoran* (X, 3). Zulke pacten zijn altijd gedoemd te mislukken, behalve in gevallen van extreme heterogeniteit, zoals in de fabel die aan de *Querelle...* voorafgaat: *La Chauve-souris, le Buisson et le Canard* (XII, 7).²⁹ De lezer herkent ook bepaalde omschrijvingen, zoals “peuple Souriquois” (die letterlijk de neologistische woordcombinatie van fabel IV, 6 herhaalt) en vooral de “vieux Chat, fin, subtil, et narquois”. Katten worden meestal negatief gepresenteerd door La Fontaine (zie III, 18 (“ce Chat exterminateur”, “la Bête scélérate”, “les trompe et les affine”); VI, 5 (“son minois hypocrite”, “d’un malin vouloir”); VII, 15 (“arbitre expert sur tous les cas”); VIII, 22 (“l’hypocrite”); XII, 5 (“un vieux chat”)). La Fontaine is duidelijk geen kattenliefhebber. En meer in het algemeen: de pessimistische moraal van de fabel – de mens is een koppig wezen, dat volhardt in zijn fouten – is in feite de moraal van bijna alle fabels. Hetzelfde geldt voor de natuurlijke antipathie tussen schepselen, die de

28 LA FONTAINE, *De fabulen* (vert. TEN KATE 1868, 387).

29 Ook deze fabel werd flink bekritiseerd door Chamfort: “Voilà une association dont l'idée blesse le bon sens. Nul rapport, nul besoin réel entre les êtres qu'elle rassemble; et l'esprit la rejette comme absurde. Comment un buisson peut-il voyager? Quel besoin a-t-il de faire fortune lui et ces deux animaux? [...] La Fontaine baisse beaucoup.” Ik vertaal parafraserend: “Het gaat hier om een samenwerking tussen de fabelpersonages die indruist tegen het gezond verstand. Er is geen binding, geen echte behoefte die deze personages samenbrengt. Dit is absurd. Hoe kan een struik nu reizen? En waarom zouden de struik en de twee dieren samen fortuin willen maken? [...] Het niveau van La Fontaine holt achteruit.” CHAMFORT, deel 1, 185.

drijvende kracht is achter de conflictueuze dieren- (en mensen)wereld van de Aesopische fabel. Zonder conflicten zou de fabel niet bestaan.

Kortom, de *Querelle*... is een metadiscursieve fabel: de tekst reflecteert over het fabeldiscours zelf. Dit gebeurt, zoals dit in het Frans heet, ‘par l’exemple’, dat wil zeggen niet via abstracte theorievorming maar door daadwerkelijk voorbeelden te geven. De fabel is bovendien retrospectief: zij biedt de fabellezer een feest van herkenning. De lezer wordt uitgenodigd om La Fontaines andere fabels nog eens te herlezen, om zo de onvermoeibare zoektocht van de dichter naar vernieuwing van het fabelgenre op de juiste waarde te schatten.

Bibliografie

- AESOPUS [AISOPOS], *Fabels*: VAN DOLEN, H. (vert.) & VAN DIJK, G.-J. (nawoord) (2009). Nijmegen.
- BAUDOIN, J. (1632; ²1665). *Les Fables d’Esop Phrygien, traduction nouvelle illustrée de discours moraux, philosophiques et politiques*. Parijs.
- BIARD, J.D. (1966). *The style of La Fontaine’s Fables*. Oxford.
- CHAMFORT, *Œuvres complètes*, 5 delen: P.-R. AUGUIS (ed.) (1824-1825). Parijs.
- CIFARELLI, P. (1993). *Catalogue thématique des fables ésopiques françaises du XVIe siècle*. Parijs.
- COMMIRE J. (1673). *Gallus, Fabula*. Parijs.
- DICKE, G. & GRUBMÜLLER, K. (1978). *Die Fabeln des Mittelalters und der frühen Neuzeit. Ein Katalog der deutschen Versionen und ihrer lateinischen Entsprechungen*. München.
- FOUCAULT, M. (1966). *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*. Parijs.
- FREITAG, A. (1579). *Mythologia ethica* [...]. Antwerpen.
- GRÖNLUND, C. (1945). *Studien zu Peter Probst dem nürnbergischen Dramatiker und Meistersinger. Mit einer Neuausgabe des Textes der Lieder und Sprüche*. Lund.
- HAUDENT, G. (1547). *Trois cent soixante et six apologues d’Esop mis en rithme françoise*. Rouen.
- LA FONTAINE, J. DE, *De fabulen*: TEN KATE, J.J.L. (vert. 1868 [facs. 1980]). Amsterdam.
- LA FONTAINE, J. DE, *Œuvres complètes. Tome I*: COLLINET, J.-P. (ed.) (1991). Parijs.
- LECLERC, J. (2016). “L’animal héroïque. De la guerre comique aux enjeux moraux”, *Tangence* 111, 51-69.

- SLATER, M. (1996). “La Fontaine et les dieux”, in: K. MEERHOFF & P.J. SMITH (eds.), *Fabuleux La Fontaine*. Amsterdam/Atlanta, GA, 29-37.
- SMITH, P.J. (1996). “Autour d’un inédit. La Fontaine a-t-il traduit *Gallus* de Commire?”, in: K. MEERHOFF & P.J. SMITH (eds.), *Fabuleux La Fontaine*. Amsterdam/Atlanta, GA, 87-109.
- SMITH, P.J. (2003). “Arnold Freitag’s *Mythologia ethica* (1579) and the tradition of the emblematic fable”, in: K.A.E. ENENKEL & A.S.Q. VISSER (eds.), *Mundus emblematicus. Studies in Neo-Latin emblem books*. Turnhout, 173-200.
- SMITH, P.J. (2021). “Une fable héroï-comique? Éclectisme métadiscursif dans “La Querelle des Chiens et des Chats et celle des Chats et des Souris” (La Fontaine, *Fables* XII, 8), in: F. ROUGET (ed.), *Toute l’âme de la poésie héroïque. Études sur l’épopée en France (xvie-xviiie siècles) offertes à Denis Bjaï*. Genève, 263-276.

La Querelle des Chiens et des Chats et celle des Chats et des Souris

- 1 La Discorde a toujours régné dans l'univers;
Notre monde en fournit mille exemples divers:
Chez nous cette Déesse a plus d'un tributaire.
Commençons par les éléments:
- 5 Vous serez étonnés de voir qu'à tous moments
Ils seront appointés contraire.
Outre ces quatre potentats,
Combien d'êtres de tous états
Se font une guerre éternelle?
- 10 Autrefois un logis plein de Chiens et de Chats,
Par cent arrêts rendus en forme solennelle,
Vit terminer tous leurs débats.
Le Maître ayant réglé leurs emplois, leurs repas,
Et menacé du fouet quiconque aurait querelle,
- 15 Ces animaux vivaient entre eux comme cousins;
Cette union si douce, et presque fraternelle,
Édifiait tous les voisins.
Enfin elle cessa. Quelque plat de potage,
Quelque os, par préférence, à quelqu'un d'eux donné,
- 20 Fit que l'autre parti s'en vint tout forcené
Représenter un tel outrage.
J'ai vu des chroniqueurs attribuer le cas
Aux passe-droits qu'avait une Chienne en gésine.
Quoi qu'il en soit, cet altercas
- 25 Mit en combustion la salle et la cuisine;
Chacun se déclara pour son Chat, pour son Chien.
On fit un règlement dont les Chats se plaignirent,
Et tout le quartier étourdirent.
Leur Avocat disait qu'il fallait bel et bien

De strijd van honden en katten, van katten en muizen

1 De Tweedracht heeft altijd op 't waereldrond geheerscht.
Exempels zonder tal bewijzen dit om 't zeerst:

't Moet àl dier Godheid schatting geven.

Ziet de elementen, allereerst,

5 Elkander rustloos tegenstreven!

Lucht, aarde, water, vuur, zijn vijanden altijd.

Behalve die vier potentaten,

Wat schepslen die elkander haten,

Voor eeuwig met elkaâr in strijd! –

–

10 Daar werd eens een verblijf gevonden,

Waar vrede heerschte bij de katten en de honden,

Want wee dengeen die zich vergreep!

't Was al, naar 's meesters wet, aan werk en spijs gebonden:

Wie ruzie maakte, kreeg de zweep!

15 Zoo leefden die strijdlustige naturen

Als broertjens bij elkaâr, tot stichting van de bureu.

Maar 't duurde kort! Een bout, een been,

Eén der partijen méér geschonken,

Wist de andre in razernij te ontvonken,

20 En – ijlings vlood de vrede heen!

Een oud geschiedboek meent, de Tweedracht was gerezen

Ter zake van een brok, aan Fylax toegewezen,

Die voor het eerst in 't kraambed lag.

Genoeg! Heel 't huis weêrklonk van kreten en geklach,

25 Daar elk zich vóór *zijn* kat of vóór *zijn* hond verklaarde!

Men maakt een *Reglement*; er wordt gehumd, gehemd,

Een oude kater zei dat hem dit stuk bezwaarde,

“Een adder school in 't gras”: toen werd het afgestemd.

Men moest, dacht de advokaat, eens netjes na gaan pluizen

- 30 Recourir aux arrêts. En vain ils les cherchèrent.
Dans un recoin où d'abord leurs Agents les cachèrent,
Les souris enfin les mangèrent.
Autre procès nouveau. Le peuple Souriquois
En pâtit: maint vieux chat, fin, subtil, et narquois,
35 Et d'ailleurs en voulant à toute cette race,
Les guetta, les prit, fit main basse.
Le Maître du logis ne s'en trouva que mieux.
J'en reviens à mon dire. On ne voit sous les cieux
Nul animal, nul être, aucune créature,
40 Qui n'ait son opposé; c'est la loi de Nature.
D'en chercher la raison, ce sont soins superflus.
Dieu fit bien ce qu'il fit, et je n'en sais pas plus.
Ce que je sais, c'est qu'aux grosses paroles
On en vient sur un rien, plus de trois quarts du temps.
45 Humains, il vous faudrait encore à soixante ans
Renvoyer chez les Barbacoles.

30 Wat in de *arresten* van 't zóó-en-zóó-veel stond:
Men zocht de *arresten*, en wat meent ge dat men vond?
Een hoopjen scheurpapier, doorknabbeld van de muizen!

Dit deed een nieuw *proces* ontstaan:
Hoe greep de bleeke schrik het muizenvolkje aan!
35 De katers, die toch al haar nimmer mochten lijden,
Begonnen nu onze arme muis
Van alle kanten te bestrijden,
Zeer tot genoegen van den meester van het huis –

–
'k Herhaal nu wat ik zei: geen schepsel hier beneden,
40 Wat, waar en hoe dan ook, of 't heeft zijn weêrpartij.
Een wet is 't der Natuur! Wat zoekt gij naar de reden?
Al 't scheppingswerk is goed, *dit* enkel weten wij!
Ja, nòg iets weet ik ook, dat al dat harrenwarren
Meest plaats heeft om een niets, een nesterij, een schijn,
45 En dat er kinderen en narren
Van zestig jaar en – ouder zijn!

(vert. TEN KATE 1868)